

ВІДГУК

офіційного опонента Здіорука Сергія Івановича на дисертацію Шадюк Тамари Адамівни «Есенційний та екзистенційний модуси стражденності в православ'ї: філософсько-релігієзнавчий аналіз», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Дисертаційна робота Шадюк Тамари Адамівни «Есенційний та екзистенційний модуси стражденності в православ'ї: філософсько-релігієзнавчий аналіз», присвячена актуальній проблемі – есенційному та екзистенційному модусам стражденності у теорії й духовній практиці православ'я, що представляє значний інтерес на тлі дегуманізуючих світоглядних ідеалів сучасності, руйнації стійких ціннісно-сміслових орієнтирів й універсалізації основних засад людського існування, що зумовлені сучасними кризовими процесами. Актуальність цієї проблематики справджується самим життям, котре є рефлексією причин і смислу його страждених проявів: печалі, суму, страждання, гріха, зла, туги, скорботи, відчаю, нудьги, страху, тривоги, самотності тощо. Стражденисть часто стає змістом свідомості, є вагомим чинником впливу на існування людини. В традиції релігійно-філософського мислення не завжди доцільним є пошук шляхів усунення, подолання чи уникнення тих чи інших страждених станів. Адже перебування у станах стражденності призводить до актуалізації особистісного начала, переосмислення сенсу життя, життєтворчості їх преображення у позитивно-ціннісні конструкти буття.

У цьому контексті особливу наукову зацікавленість викликає проблема стражденності в релігійно-духовній православній традиції, розкриття якої передбачає вивчення історико-філософських та богословських першоджерел, історії становлення та осмислення поняття стражденності, виявлення його етимологічних й семантичних основ, а також з'ясування модальних форм стражденності, виправдовуючи наявну потребу дослідження релігійного православного світогляду, основними компонентами якого є тріада «Світ –

Людина – Бог». Відтак, запропоноване філософсько-релігієзнавче дослідження є досить важливим і актуальним.

Водночас наукова розвідка пані Тамари Шадюк засвідчує розбудову дослідницького поля вітчизняного релігієзнавства, її вихід за межі історико-релігійної проблематики й орієнтацію на вузлові проблеми філософії релігії, теології, розширюючи тим самим спектр міждисциплінарних зв'язків, сприяючи доповненню змісту релігійної онтології, гносеології, антропології й етики, поглибленню наукового ставлення до релігії, зокрема, православ'я як духовного явища.

Використання значної джерельної бази сучасного релігієзнавства, герменевтичний аналіз святоотцівських творів IV – VIII століть, праць представників візантійської ісихастської традиції VIII –XIV століть, а також звернення до теоретичної спадщини зарубіжних, вітчизняних богословів та релігійних мислителів XIV – XX століть, застосування низки дослідницьких прийомів дозволило дисертантці розкрити свій концептуальний задум – здійснити комплексний філософсько-релігієзнавчий аналіз стражденності в її есенційному й екзистенційному модусах як світоглядної константи православного віровчення і духовної практики.

Заслуговують на позитивну оцінку історико-філософський та семантично-етимологічний зрізи формування проблеми стражденності у підрозділі 1.2 «Стражденність: поняття, структура та основні модальні форми», що виявили спільну для античних і патристичних мислителів тенденцію до осмислення пристрасті в її амбівалентному (негативно-позитивному) значенні як сутнісного компоненту людської природи, на основі чого дисертанткою було встановлено змістовно-сміслову наповненість поняття стражденності. Висвітлення проблеми стражденності дістає нових підходів у контексті співвідношення понять пристрасть – гріх – страждання, а також «тварного» і «нетварного»у християнському дискурсі, що сприяє збагаченню предметного поля релігієзнавства і стверджує новаторський характер даної праці. Водночас значному розширенню

можливостей теоретичного осягнення окресленої проблематики сприяють спроби дисертантки встановити структуру стражденності та виокремити її модальні форми [с. 38-56]. Адже такі прояви стражденності як зло, страждання, скорбота, біль, мука, що набувають статусу модальних форм стражденності, осмислюються водночас як засоби духовного занепаду (загибелі), так і духовного вдосконалення людини. Буття людини як буття потреб і можливостей розкриває неоднозначність та суперечність людської присутності у світі, де має місце як позитивно-творчий, так і негативно-руйнівний досвід особистісної самореалізації, а звідси необхідність збереження та закріплення тих духовних смислів, котрі сприяють осмисленню морально-виправданих способів боротьби зі злом, хворобою, болем, стражданням тощо, а також піднесенню культури особистості й утвердженню високих моральних цінностей.

Привертає увагу проведений дослідницею герменевтичний аналіз Святого Письма, творів сучасних релігійних філософів і православних богословів у контексті сучасного «неопатристичного» синтезу та «літургійного євангелізму», у яких висвітлюються основні положення щодо встановлення буттєвих засад стражденності й особливостей її конституювання як сутнісної риси природи людини та інших істот, зокрема: про поділ суцього на «тварне» і «нетварне» та принципову онтологічну відмінність між ними [с. 66-71]; принципи осутнення пристрасті, гріха і страждання в людському єстві [с. 74-85]. Властиво, що питання конституювання стражденності як есенційної сутнісної риси людини висвітлюється з позиції встановлення онтологічних наслідків гріхопадіння для людини й їх співвідношення із її природою, а також утвердження їх у бутті як постійних онтологічних принципів та законів.

Особливий інтерес в дисертаційній роботі викликає дослідження екзистенційного модусу стражденності, в якому ця проблема набуває сенсу практичного подолання катастатичності буття, що розкривається як преображення у проекції досягнення духовних ідеалів – праксису. Так,

дисертантка широко залучає до аналізу твори святих Оців і сучасних православних мислителів екзистенційного спрямування: Х. Яннараса, І. Зізіуласа, Кипріяна (Керна), Софронія (Сахарова), Г. Завершинського, С. Хоружого, Антонія (Сурожського), у творчості яких різноманітні прояви стражденності описуються як такі, що протистоять онтологізації, осутненню в бутті та завдяки свободі здобувають трансцендентного виміру, в якому знаменують таку граничність духовного життя, яка означає «докорінну зміну людини, радикальне переродження в напрямку обоження» (с. 94). Не менш важливим, як стверджує дисертантка, є віддзеркалення проблеми стражденності в православному віровченні, де вона постає сталим предметом релігійно-філософської рефлексії з приводу догматичних положень про сповідання та спокутування гріхів [с. 101], причащення як причетність до Святої Трійці [с. 90], про прийняття та неприйняття стражденності свого буття [с. 135], спасіння [с. 128] та посмертну долю людини в ситуації розкаяння й не розкаяння [с. 130-132]. В зв'язку з означеним вище обґрунтованими видаються висновки авторки щодо синтезу есенційного та екзистенційного підходів у постановці й вирішенні проблеми стражденності у догматичних положеннях віровчення та її константність у православному світогляді, що виявляють загальну настанову не лише на її подолання, але й на духовно-творче перемагання [с. 136].

Структура роботи характеризується логічністю, пропорційністю, послідовністю, збалансованістю всіх розділів і підрозділів та підпорядкована реалізації мети й основних завдань дослідження. Зміст викладеного матеріалу засвідчує вагомий внесок у розробку філософсько-релігієзнавчої проблематики сучасної гуманітарної науки.

Віддаючи належне авторській ерудиції й наполегливості при дослідженні даної проблематики, вважаю за можливе висловити окремі дискусійні міркування щодо певних тез та аргументів, викладених у дисертації.

1. Важко погодитися з констатацією пані Тамари Шадюк про те, що нею «...Визначено принципи діалектики та антиномізму як найбільш креативні щодо розуміння проблеми стражденності» (с. 6). Тут постає питання: чи можуть принципи загалом бути креативними або не креативними? Можливо застосування чи використання певних принципів сприяє вивченню, дослідженню феноменів і процесів. Хіба поняття креативності не є характеристикою індивіда чи суб'єкта, котрий здійснює процес пізнання?

2. Дослідниця використовує специфічну транслітерацію при написанні знакових імен, зокрема, Ісуса та Іоана. Наприклад: «Факт Боговтілення має значення не тільки для єднання божественної і людської природи в особі Ісуса Христа...» (с. 91); «Через гріхопадіння проблема стражденності візуалізується поміж сутністю й існуванням у філософії православного богослова, митр. Іоанна (Зізіуласа)...» (с. 92). Оскільки дисертація є науковою працею, то мусила би бути застосована унормована українським Урядом правописна традиція, а не церковно-нормативна вимога російської церкви.

3. У другому розділі «СТРАЖДЕННІСТЬ У СМИСЛОВОМУ ПОЛІ ПРАВОСЛАВНОЇ КУЛЬТУРИ» на сторінці 111 авторка аргументує: «Тим паче, що вознесінням Господа до Отця людська стражденність входить в структуру Абсолютного буття...» (с. 111). Подібні конструкції, хоча вони й оперті на інтерпретації попередніх дослідників чи богословів, викликають неоднозначне прочитання, а, відтак, і можливе тлумачення. Тим паче, що в історії церков уже таке траплялося. Адже коли ми говоримо про «вознесіння Господа до Отця», то повинні би уточнити, по-перше, яка саме іпостась Господа йде, по-друге, що Отець – це також іпостась Господа одного й того же. Інакше можуть бути різні прочитання від монофізитських чи інших так званих ересей до пізньопротестанських трактувань.

Наведені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, мають першочергово

рекомендаційний характер і не нівелюють авторську концепцію та не впливають на позитивну оцінку науково-теоретичної і практичної цінності дисертаційної роботи в цілому. Вони можуть бути корисні здобувачці в її подальшій науково-дослідницькій роботі.

Робота є самостійною і виражає новизну в підході до аналізу концепту «стражденність» у світоглядній системі православного віровчення. Автореферат стисло і сконцентровано передає основні положення дисертації. Публікації по темі дисертації, наведені в списку літератури, відповідають вимогам МОН України до кандидатських дисертацій і кількісно, і за змістом.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Есенційний та екзистенційний модули стражденності в православ'ї: філософсько-релігієзнавчий аналіз» відповідає вимогам п. 11 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її авторка Шадюк Тамара Адамівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Завідувач відділу гуманітарної безпеки
Національного Інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук, доцент,
Заслужений діяч науки і техніки України

С. І. ЗДІОРУК

Підпис С. Здіорука підтверджую.
Перший заступник директора
Національного Інституту стратегічних досліджень,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки України

О. С. ВЛАСЮК